

Борейко В. І., д.е.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Після здобуття в 1991 році незалежності в структурі вищої школи України відбулися значні зміни: зросла кількість вищих навчальних закладів, студентів, аспірантів, докторантів та спеціальностей, за якими вони готують майбутніх спеціалістів для національної економіки. Проте, це не забезпечило виконання українською вищою школою основного завдання, яке на неї покладається: підготовка висококваліфікованих спеціалістів здатних забезпечити динамічний розвиток національної економіки.

Основним завданням вищих навчальних закладів України є підготовка висококваліфікованих кадрів для національної економіки у відповідності до її потреб. Тому, кількість українських ВНЗ та ліцензованих в них місць, а також перелік спеціальностей для набору абітурієнтів повинні визначатися не рішеннями Міністерства освіти і науки (МОН) України або імпульсивним запитом випускників шкіл з їх орієнтацією на «модні» професії, а замовленнями окремих галузей вітчизняного господарства.

Відповідно до цього слід формувати освітянську політику держави, визначати необхідний обсяг фінансів у державному та місцевих бюджетах України та проводити розподіл фінансованих державою місць серед вищих навчальних закладів та окремих спеціальностей. При цьому, потрібно враховувати, що фінансові ресурси інвестовані у вищу школу та науку окупаються значно швидше, ніж в інших галузях.

Так, на думку Нобелівського лауреата, відомого американського економіста Р. Лукаса забезпечити швидкий розвиток економіки здатні інвестиції у людський, а не фізичний капітал [1]. Цих же поглядів дотримувався всесвітньо відомий український вчений В. І. Вернадський, який на початку минулого століття зазначав, що «Спасіння України – у розвитку освіти і наукових знань» [2, с. 71].

Сьогодні до розуміння цих висновків прийшли більшість відомих вчених. Адже, підвищення середнього рівня освіченості на один рік навчання сприяє збільшенню валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення на 3-6 % на рік [3, с. 27]. Проте, важливо не тільки збільшити кількість студентів у ВНЗ, а й підвищити якість їх підготовки та долучити майбутніх спеціалістів до наукових досліджень. Як зазначають Б. Данилишина і В. Куценко, коли вища освіта стає масовою, погіршується її якість. Тому, наприклад, в Японії була проведена адміністративна реформа, відповідно до якої передбачається звести участь уряду у забезпеченні населення вищою освітою до мінімуму [3, с. 30-31].

Нині у вітчизняних наукових колах одним із дискусійних є питання, якій формі навчання: державній, чи приватній слід віддати перевагу? Однак, на нашу думку, ця дискусія є надуманою. Оскільки, зарубіжний досвід свідчить на користь різних форм навчання. Так, наприклад в Японії перший приватний ВНЗ було створено ще 1868 року відомим діячем у галузі освіти Юкіті Фукадзаво [3, с. 30].

У Японії, яка за останнє півстоліття досягла значних технологічних та економічних успіхів, діють три системи фінансового забезпечення закладів освіти: приватна – без залучення державних ресурсів; державна – без використання приватних джерел та змішана система. Хоча, окремі країни, наприклад Великобританія та Німеччина, надають перевагу фінансуванню вищої школи виключно за рахунок держави [3, с. 34-35].

Отже, якість підготовки майбутніх науковців та спеціалістів у ВНЗ країни залежить не від їх форми власності, а від рівня базових знань, які майбутні студенти отримали у середніх школах, та кваліфікації науково-педагогічних працівників, які їх навчають. Тому, наприклад, у Німеччині не всі випускники середніх навчальних закладів мають право вступати до ВНЗ. Крім того, у цих країнах існує високий відсів студентів. У ФРН він становить 24 %, у США – 34 %, Франції – 41 %, Швеції – 52 % [3, с. 34-35].

Натомість в Україні спостерігається зовсім інша ситуація. Так, співвідношення між кількістю студентів, які поступили на перший курс ВНЗ III-IV рівнів акредитації та кількість випускників загальноосвітніх середніх шкіл зросло з 0,43 у 1990 році до 0,98 у 2010 році, а у 2012 роках перевищило одиницю (2011 рік не беремо до уваги, оскільки через зміну терміну навчання у середніх школах, кількість їх випускників у цьому році була зведена до мінімуму). За 22 роки кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації в Україні збільшилася з 149 до 334, або в 2,2 рази. При цьому, абсолютна кількість вступників до них зросла з 175 тис. у 1990 році до 503 тис., або в 2,9 рази у 2010 році та до 341 тис. (у зв'язку із зменшення випускників середніх шкіл), або в 1,9 рази в 2012 році. [4].

Таким чином, в останні роки практично всі бажаючі випускники середніх шкіл отримали можливість вступити до ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Сьогодні цей процес дещо стримують вимоги до мінімальної кількості балів у сертифікаті зовнішнього незалежного оцінювання, які встановило для абітурієнтів МОН України. Однак, говорити про наявність конкуренції між абітурієнтами при вступі їх до ВНЗ не можна.

Крім того, необхідно зазначити, що збільшення в Україні кількості ВНЗ призвело до розпорошення між ними педагогічних працівників з науковим ступенем. Так, якщо у 1995 році в одному ВНЗ III-IV рівнів акредитації в середньому працювало 20,4 докторів та 133,2 кандидатів наук, то в 2000 році, відповідно, 18,9 та 115,2 [4]. Сьогодні в Україні немало невеликих ВНЗ у штаті яких не працює ні один доктор наук.

Не сприяє закріпленню у ВНЗ України кращих науковців рівень оплати праці у цих закладах. Так, наприклад, у 1995 році середня заробітна плата освітян складала 97,3 % від середньої зарплати по країні, тоді як в 2000 році – 67,8 %, 2005 – 79,5 %, 2010 – 84,4 %, 2012 – 83,5 % [4]. При цьому, за рівнем зарплати працівники ВНЗ поступаються своїм колегам з фінансових та банківських установ, промисловості, транспорту, торгівлі та ремонту автомобілів, операцій з нерухомим майном, будівельної галузі та державного управління. Тому, за часи незалежності за межі України виїхало більше 500 докторів наук, та 3-х тисяч кандидатів наук [4].

При цьому, за питомою вагою видатків на освіту у Зведеному бюджеті України (17,9 %) наша країна не поступається більшості високорозвинутих країн світу [5]. Отже, при зменшенні кількості ВНЗ та концентрації в них кращих наукових кадрів, Україна могла б підвищити рівень оплати їхньої праці та запобігти еміграції відомих науковців до інших країн.

Таким чином, до сучасних проблем, які гальмують розвиток вищої школи України, слід віднести наступне:

- Міністерство освіти і науки України намагається все більше централізувати функції з управління як державними, так і приватними ВНЗ, а прийняття давно задекларованої нової редакції Закону України «Про вищу освіту», яка передбачає розширення повноважень та автономії вищих навчальних закладів відкладається протягом кількох років;

- поступити у ВНЗ має можливість переважна більшість випускників загальноосвітніх середніх шкіл, а розпорошеність наукових кадрів між багаточисельними університетами, академіями та інститутами не дозволяє забезпечити високу якість викладання в них навчальних дисциплін;

- в гонитві за фінансовими ресурсами і державні, і приватні ВНЗ тільки в крайніх випадках вдаються до відрахування нерядових студентів;

- розподіл державних фінансових ресурсів на навчання студентів, досить часто, здійснюється не за реальними потребами національного господарства, а за лояльністю керівників ВНЗ до існуючої влади. При чому, навіть кращі приватні заклади, які мають вагомі досягнення в підготовці спеціалістів за окремими спеціальностями, не можуть претендувати на державну фінансову підтримку;

- виділених державою коштів на фінансування ВНЗ не хватає на забезпечення високої якості їх освітніх послуг, достойного рівня оплати праці науково-педагогічних працівників, оновлення матеріально-технічної бази навчальних установ та призводить до виїзду кращих наукових кадрів за межі країни, або зміни ними професії.

Зазначені проблеми вищої школи негативно впливають на соціально-економічний розвиток України. Низька якість підготовки майбутніх фахівців у вітчизняних ВНЗ не дозволяє їм ефективно вирішувати проблеми, які постали перед національною економікою в ринкових умовах господарювання.

У вітчизняних наукових та періодичних публікаціях неодноразово відмічалось, що український ринок праці перенасичений економістами, фінансистами, бухгалтерами, менеджерами, юристами і психологами, тоді як спеціалістів технічних спеціальностей не хватає. На більшості підприємств працюють технологи та конструктори пенсійного й перед пенсійного віку, які не здатні в повній мірі оволодіти сучасною комп'ютерною технікою та впроваджувати інноваційні проекти, а не знання іноземних мов – вільно спілкуватися з іноземними колегами та працювати із зарубіжною літературою.

Узагальнюючи можна зробити висновок, що через стрімке зростання в Україні за останні двадцять років кількості ВНЗ та ліцензованих в них місць для підготовки майбутніх фахівців, а також загальна доступність вищої освіти для всіх випускників середніх шкіл, якість підготовки студентів у вітчизняних університетах та інститутах різко знизилася. Водночас, через низький рівень оплати праці науково-педагогічних працівників ця професія стає малопrestiжною і спонукає кращих науковців до виїзду на роботу в інші країни. Невідповідність кількості підготовлених українськими ВНЗ студентів за окремими спеціальностями потребам національного господарства спричинила перенасичення вітчизняного ринку праці одними спеціалістами та нехватку інших.

Отже, проблеми вітчизняної вищої школи негативно впливають на соціально-економічний розвиток країни. Тому, для їх усунення необхідно:

- зменшити кількість в Україні ВНЗ III-IV рівні акредитації, що дозволить сконцентрувати в них кращих науково-педагогічних працівників з науковими ступенями доктора і кандидата наук та підвищити рівень оплати їхньої праці;

- привести кількість ліцензованих МОН України у вітчизняних вищих начальних закладах місць для підготовки студентів до реальних потреб національної економіки;

- посилити вимоги до рівня підготовки абітурієнтів та якості навчання студентів у ВНЗ України, забезпечивши розподіл бюджетних місць на конкурсній основі між кращими навчальними закладами незалежно від форми їхньої власності та підпорядкування.

1. Lucas R. On the Mechanics of Economic Development / R. Lucas // Journal of Monetary Economics, 22. – 1988. – P. 3-42. **2.** Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України, 2006. – № 1. – С. 71-79. **3.** Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б. Данилишин, В. Куценко / Вісник НАН України // Економіка України, 2005. – № 9. – С. 26-35. **4.** Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> **5.** Павлюк К.В. Видатки бюджету на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання / К.В. Павлюк // Фінанси України, 2006. – № 9. – С. 30-46.